

Helena Delaš

Učiteljska akademija

Savska cesta 77

10000 Zagreb

helena.delas@vk.htnet.hr

NAGLASAK NA PROKLITICI

U članku je obrađeno pitanje koje je od koncepcijskoga preusmjerenja prema isključivo novoštokavskoj organskoj osnovici potkraj XIX. st. (p)ostalo "slabo mjesto" hrvatske ortoepske norme. Kada se, naime, silazni naglasak na proklitiku prenosi neoslabljeno, a kada oslabljeno, najnejasniji je problem hrvatskih gramatika. Poznata konstatacija Tome Maretića, koju su prenosili i varirali kasniji hrvatski gramatičari, više je alibi nego objašnjenje, jer Maretić doslovno kaže: "Vrlo je teško tumačiti akcentuaciju takvih slučajeva (tj. prenošenje naglasaka na proklitiku, H. D.), tu treba duboko posegnuti u poredbenu slavensku gramatiku, a i onda ostaje dosta slučajeva neprotumačenih." U članku se stoga pitanje prenošenja silaznih naglasaka razmatra "u dva koraka". Prvo se raščlanjuje oslabljeno i neoslabljeno prenošenje, tj. kad je jedno, a kad drugo, a potom se pokušava ustanoviti stvarni aktualni status prenošenja u hrvatskome standardnom jeziku, dotično kad je ono (još) obvezatno, a kad je neobvezatno, pa zbog toga stilski (a nerijetko i snažno regionalno) obilježeno. Posebno je obrađeno pomicanje naglasaka sa zamjenica i glagola jer se ono dosada u literaturi znatno sažetije obrađivalo od prenošenja naglasaka s imenica i pridjeva.

U hrvatskome standardnom jeziku naglasna jedinica često prelazi okvir pisane riječi jer postoje klitike – proklitike i enklitike. Prisutnost klitika u iskazu ne unosi dodatnu naglasnu jedinicu s naglaskom koji bi joj bio svojstven, nego se integrira u naglasnu jedinicu kojom upravlja susjedna riječ, ali u toj jedinici *proklitika* može biti nosilac siline. Suvremene gramatike hrvatskoga standardnog jezika navode da naglasak prelazi ili skače na proklitiku. Međutim, naglasak se samo očituje na proklitici: takva silina nije obilježje danog dijela, nego obilježje cjeline. Kako su proklitike s obzirom na naglasak neproizvodne, sklopovi proklitika s akcentogenim riječima prvi su se izuzeli od pravila da je naglasna riječ sa silaznim naglascima na nepočetnim slogovima nemoguća.

U *Hrvatskome jezičnom savjetniku* (1999) naglasak na proklitici nije obrađen, ali se grupa autora jasno odredila prema silaznim naglascima na nepočetnim slogovima: "Mi naravno mislimo da su silazni naglasci u nepočetnim slogovima nenormalni..." (nav. dj.: 73). Iz navedenoga izlazi da se hrvatska standardna akcentuacija temelji na stanju koje na-

lazimo u najprogresivnijim govorima štokavskoga dijalekta, jer “prenošenje” naglasaka na proklitiku nije se razvilo u svim novoštokavskim govorima.¹ Za ovakvu standardnu akcentuaciju teško je pridobiti ne samo izvorne kajkavce i čakavce, nego i izvorne novoštokavce, a dopuste li se naglasni sklopovi *na nògu, na rúku, od bràta, iza kùćē* i sl., bit će potrebno mijenjati i pravila raspodjele naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku.

Pitanje prenošenja naglasaka na prednaglasnicu prvi put se prebacuje iz teorijskoga u sasvim praktično područje oko polovice 20. stoljeća uslijed snažnoga razvoja radiofonije. Nesklad koji se razvijao između teorije i govorne prakse dobio je epilog zaključcima hrvatsko-srpske Pravopisne komisije početkom 1955. godine, kojima su se obrađivačima i urednicima zajedničkog *Pravopisa i Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* trebale dati osnovne naglasne smjernice. Zahtjev “novatora” za ozakonjenjem potpune negacije proklize Pravopisna komisija je odbila zaključkom da s jednosložnih i dvosložnih toničkih riječi obvezno treba prenositi naglasak na prednaglasnicu (iznimka se može učiniti samo iz emocionalnih razloga), a s trosložnih i višesložnih dopušteno je neprenošenje naglasaka, ali se prenošenje izričito ne zabranjuje. Taj zaključak odgovara stavu Stjepana Ivšića, što ga je iznio u svojem pogovoru uz Maretićev prijevod Ilijade: “Štokavsko prenošenje akcenta brzog i silaznog na prijedlog izvršeno je svagdje ispred jednosložne i dvosložne riječi, pa se u prijevodu čita samo na pr. *kòd njìh, kòd lādā, ù svađi* i dr., ali na pr. *uz ò balu* pored *ùz obalu*.”²

Kako našu akcentologiju tek čeka koristan zadatak da sa sinkronijskoga stilističkog gledišta prouči sve promjene vezane uz naglasak standardnoga jezika (preduvjet tomu je nedvosmislena definicija neutralnoga govornog standarda koju još nemamo), nije pouzdano da je prelaženje silaznih naglasaka s dvosložnih i jednosložnih toničkih riječi neutralan standardni način naglašavanja, a neprelaženje stilski obojeno, kako su to nakon zaključaka Komisije iz 1955. opetovano donosile hrvatske gramatike i jezični priručnici.

Ograničavanje slobode prenošenja naglasaka na prednaglasnicu samo na trosložne i višesložne riječi uzrokuje u praksi puno poteškoća i pokazuje kako pri određivanju pravila valja paziti na to mogu li se ona i ostvariti. Npr. određeni pridjevi i zamjenice s pokretnim samoglasnikom često su trosložne riječi, što znači da bi naglasak smio ostati na njima (*po plāvōme, od žūtōga, zà našēga*). Bez pokretnoga samoglasnika te su riječi dvosložne pa bi naglasak morao prijeći na prednaglasnicu (*pò plāvōm, òd žūtōg, zà našēg*). Pored toga, neke sklonjive riječi u različitim padežima imaju različit broj slogova pa je teško razlučiti

¹ “Rečeno je da akcenti \ i o mogu stajati samo na početku riječi; prema tome, ti akcenti u novoštokavskim govorima prelaze na proklitiku... Ovdje ću dodati samo to da se prijelaz akcenta nije razvio u svim štokavskim govorima, nego se u starijim govorima pored *ù polje* govori u *blāto*, a prema jednakom akcentu *pòlje* i *blāto* govori se i u *pòlje*.” (Ivšić 1970: 171);

“Konačno, neobično je i praktično ne postoji u HUN (hrvatskoj uporabnoj normi, dodala H. D.) ni u najvećem broju govora ZD (zapadnoga dijalekta, H. D.) prenošenje naglasaka s kosih padeža množine, pa se govori: *kòd Rúsā, u Sfbā, pred Túrke, od mèdvjēdā, do kōnācā* itd. Ipak se čuje, na primjer u Podgaju kod Duvna: *před Túrke, ali od mèdvjēdā*.” (Vukušić 1984: 125).

² Citirano prema Matičinu 6. izdanju (1987) Maretićeva prijevoda Homerove Ilijade (u svemu priređenom po Matičinu 5. izd. iz 1961. što ga je priredio S. Ivšić), str. 539.

trosložne oblike od jednosložnih i dvosložnih. Npr. većina imenica *a*-vrste u N jd. završava na ništični nastavak. Primjenom razmatranoga pravila o proklizi dobili bismo: *mješec, nà mjesec, po mješecu; kàmèn, nà kamèn, od kàmèna; sòkol, za sòkola* itd. Imenice te vrste koje u nominativu jednine imaju jedan slog gotovo sve su obilježene u nominativu množine umetkom *-ov/-ev* ispred nastavka *-i*, dakle: *vlák, nà vlāk, vlākovi, od vlākōvā, u vlākovima* itd. Ima dvosložnih prijedloga koji zajedno s drugom dvosložnom riječi daju četiri sloga pa bi se dopustilo da se kaže npr. *od slūškinjē*, a zabranio bi se izgovor *iznad zīda, ispod mōsta*, odnosno tu se traži da naglasak prijeđe na prijedlog: *īznad zīda, īspod mosta*. Takvih bi se primjera moglo naći mnogo i jasno vidimo da nas pravilo o prenošenju naglasaka na prednaglasnicu, koje se temelji na broju slogova naglasne cjeline, a zahvaća čitav leksički materijal, dovodi u nezgodan položaj jer nam je teško paziti na stalne promjene broja slogova u deklinaciji i u slaganju riječi.

Kada je na prednaglasnici naglasak \ , a kada je naglasak \ ?

Prelaženje naglasaka na prijedlog, veznik ili niječnu česticu *ne* ne događa se po pravilima pomicanja naglasaka u toničkoj riječi sa staroga mjesta za jedan slog naprijed prema početku riječi, gdje se naglasak pomiče naprijed kao kratkouzlazni ako je prethodni slog kratak, a kao dugouzlazni ako je prethodni slog dug (*ženā > žena, dūšā > duša, kojī > kōjī*). S naglasnice naglasak se prenosi na prednaglasnicu samo u obliku kratkoga naglasaka. Kada se prenosi kao kratkosilazni, a kada kao kratkouzlazni najnejasniji je problem hrvatskih gramatika. Maretić je o tome napisao: “Vrlo je teško tumačiti akcentuaciju takvih slučajeva, tu treba duboko posegnuti u poredbenu slavensku gramatiku, a i onda ostaje dosta slučajeva neprotumačenih.” (Maretić 1911: 109–110). *Hrvatska gramatika* (E. Barić i dr. 1997) govoreći o *pomicanju naglasaka* napominje:

“Razlog oslabljenom i neoslabljenom pomicanju naglasaka na prednaglasnicu povijesne je naravi: naglasak se pomiče neoslabljeno onda kada se novoštokavski silazni naglasci nalaze na mjestu *praslavenskih iskonskih silaznih* naglasaka, a u drugim se slučajevima pomiče oslabljeno.” (nav. dj.: 91). Dakle, u svezi s rješavanjem problema vrste naglasaka na prednaglasnici zanima nas razvoj današnjega četveronaglasnog sustava. On se razvio iz prahrvatskoga tronaglasnog sustava (s naglascima $\cap$, $\sim$ i $\backslash$), a prijelazna faza išla je preko dvonaglasnoga sustava (slijevanjem naglasaka $\cap$ i $\sim$ u jedan, tj. u današnji $\cap$) čiji su se silazni naglasci pomicali prema početku riječi kao uzlazni. Tu spoznajemo dugujemo prvenstveno S. Ivšiću koji je u svojoj studiji *Prilog za slavenski akcenat* jasno i potpuno postavio tezu da se naglasak $\sim$ (novi akut ili neoakut) nalazi u svim trima hrvatskim narječjima i odredio glavne kategorije u kojima se $\sim$ javlja:

- a) na mjestu praslavenskoga primarnog akuta u primjerima kao *strāža, mlātīš, drāgī...*;
- b) u slučajima kad iktus s nekad naglašenoga krajnjeg poluglasa prelazi zbog gubljenja poluglasa na prethodni dugi vokal (*krājь > krāj, stārьci > stār̄ci*) ili kad je u

stezanju dvaju vokala drugi vokal bio naglašen (*rūkōm* < *rūkōv* < *rūkoù* < *rūkojù* < *rokojo*);

- c) naglasak ~ koji u dijelu posavskih govora i u zapadnim čakavskim govorima nastaje duljenjem vokala ispred sonanata, npr. *stārca* (N *stārac*), *dīm* (G *dīma*).

Da bi zakoni bili jasniji, valja uzeti u obzir da A. Belić (1914) upravo razliku u akcentuaciji prema kojoj se na kratkom samoglasniku pri njegovu duljenju na sjeveru javlja tzv. čakavski akut (~), npr. *dīm*, *opānka*, *stārca*, *divōjka* i dr., a na jugu $\cap$: *dīm*, *opānka*, *stārca*, *divōjka*... uzima kao glavnu razliku u akcentuaciji sjevernočakavskih i južnočakavskih govora. On tu pojavu objašnjava dvojakom prirodom nekadašnjega kratkog uzlaznog naglasaka: u sjevernočakavskim govorima kratki je naglasak i prije duljenja bio uzlazan, a u južnočakavskim govorima pretvarao se u silazan, pa je onda, kada se duljio, na sjeveru dobiven ~, a na jugu $\cap$ (*stārca* : *stārca*).

Kada, dakle, govorimo o današnjem naglasku $\cap$, znamo da je on dvojakih karakteristika: iskonski dugosilazni (npr. u riječi *grād*) i akutski dugosilazni (npr. u riječi *pūt*), a za popularne svrhe o vrsti naglasaka na prednaglasnici naša nam narječja mogu reći dosta. Postavimo li jedan nasuprot drugome akuzative *grād* i *pūt*, pa im prenesemo naglasak na prijedlog, dobit ćemo u prvom slučaju *ù grād*, a u drugom *nà pūt*. Usporedimo li novoštokavsko naglašavanje s npr. idealnim čakavskim govorom, prvi će slučaj i u čakavskome glasiti jednako, tj. *ù grād*, dok će drugi naglasak ostati na osnovnoj riječi: *na pūt*, tj. *na pūt*. Prema tome, u standardnom jeziku brzi naglasak na prednaglasnici imaju riječi u kojima se isto prenošenje vrši u novoštokavskom i čakavskom govoru, a spori je naglasak na prednaglasnici u standardnom jeziku isključivo iz novoštokavskih govora. Međutim, dok je dvojako postanje naglasaka $\cap$ uočljivo i danas na terenima tronaglasnoga sustava, razlika između dvaju starih kratkih naglasaka nije se nigdje sačuvala. Oni su se sveli na jedan naglasak koji se bilježi znakom \. U kojim je slučajevima on iskonski, a u kojima noviji za praktičnu porabu ustanovljuje se također uspoređivanjem narječja jednoga s drugim, jer čakavski govori naglasak \ nisu razvili. Tako će akuzativi riječi *kùća* i *vòda* u sklopu s prednaglasnicom u idealnome čakavskom glasiti u *kùću*, ali *ù vodu* što znači da će prvi slučaj u standardnome novoštokavskom imati spori naglasak na prednaglasnici: *ù kuću*.

Koliko god razmatrani odnosi bili teorijsko-metodološki čisti, gramatike nije moguće urediti na taj način pa su one nužno konkretizirane bez odgovarajućega uvida u sinkronijsko-dijakronijski status naglasaka na prednaglasnici. A kada korisnik gramatike nema čist put do odabira relevantnih podataka za svoju komunikaciju i kada mu se, osim obilja dobrih primjera za naglasak \ i naglasak \ na prednaglasnici, ne nudi ništa uočljivo proizvodno na osnovi čega bi on došao do pojedinačnoga rješenja koje mu je potrebno, onda sve postaje samo po sebi nejasno i nesavladivo.

Razmjerno odnosu staroga neoslabljenog i novijega oslabljenog pomicanja na tronarječnoj organskoj razini, u propisanoj normi nije podjednak odnos neoslabljenoga i oslabljenoga pomicanja naglasaka na prednaglasnicu. Novija propisana norma ne navodi s kojih je riječi s obzirom na broj slogova pomicanje naglasaka obvezno, a s kojih fakultativno. Iz

primjera koje donosi *Hrvatska gramatika* (E. Barić i dr. 1997: 92–93) zaključujemo da se naglasak pomiče s jednosložnih i dvosložnih oblika, koji, ukoliko su deklinabilni, deklinacijom nerijetko postaju trosložni. Riječi koje deklinacijom postaju trosložne imaju na prednaglasnici isti naglasak kao i njihovi osnovni oblici. Glagoli su jedina vrsta riječi koja pravilo o pomicanju naglasaka primjenjuje bez iznimke, tj. neovisno o slogovnoj strukturi i naglasak je obavezno na prednaglasnici u izgovornoj cjelini koju čini niječna čestica ne i glagol u prezentu ili aoristu. Naglasak se pomiče s imenica, zamjenica, pridjeva, glagola i brojeva. U Gramatici nema primjera za spoj veznika s prednaglasnicom (npr. veznik + veznik: *à pošto, ì pošto* i sl.) ili za spoj priloga s prednaglasnicom (npr. *nì tad, ì neka, ì već, ì još, ì svud, ì nikud, ì tamo, ì prije*). Ne saznajemo ništa o stilističkoj vrijednosti pomicanja i nepomicanja naglasaka u različitim sklopovima naglasnih riječi, ali ako načelo obveznoga pomicanja naglasaka obuhvaća samo tri kategorije: 1) prijedlog i enklitički oblik zamjenice, 2) niječnicu *ne* i glagol, 3) prijedlog i *I mnom*, onda neutralni standardnojezični tip ne računa s pomicanjem naglasaka u ostalim kategorijama (npr. u sklopovima tipa: *za mène, kod tebe, po nás, kod kùćē, u kùći* i sl.). Ta odredba implicitno ozakonjuje neprebacivanje silaznih naglasaka na prednaglasnicu, i s kratkih riječi, a to je ujedno i ozakonjenje silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima (govorne) riječi.

Prema konkretnom (pojedinačnom)

1. Pomicanje naglasaka sa zamjenica

Ako se zapitamo što se i kako od propisanoga realizira u suvremenoj standardnoj govornoj praksi, rezultati će naravno ovisiti o tome imaju li govornici koje ispituje u svome polaznom govoru kao temeljno naglasno ponašanje pomicanje ili nepomicanje naglasaka. Pri tom je neosporna činjenica da nitko od govornika hrvatskoga standardnog jezika, dakle bez obzira na startni idiom, ne realizira sklopove tipa *ná me, pó te, zá nj, pòdā nj, ùzā se* i sl. kao: *na mè, po tè, ùza sē, pòda mè...* (ili kao: *na mè, po tè...*), kao što se nikada ne realizira *sa mnòm*, nego samo *sà mnòm*. Razlog tomu povijesne je naravi. Lične zamjenice za 1. i 2. l. jd. *ja, ti* i povratna zamjenica *sebe* sačuvale su svoju zasebnost u deklinaciji još iz praslavenskoga jezika. Padeži su im glasili: G *mene, tebe, sebe*, D *měně, mi, tebě, ti, sebě, si*, A *me, te, se*, L *měně, tebě, sebě*, I *měnojo, tobojo, sobojo*. Kao posljedica njihova ranijeg statusa punih oblika akuzativni oblici *me, te, se, nj, nju* jedini su enklitički zamjenički oblici uz koje u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku dolaze prijedlozi: *ùzā te, pòdā nj, prèdā me, zá me, ú se, zá nj, ìzmeđu se...*

U spoju prijedloga i naglašenoga zamjeničkog oblika naglasak se pak ne mora nužno ostvariti na prijedlogu što se u komunikaciji nerijetko i događa, pogotovo kod govornika kojima je polazišni idiom nenovoštokavski: *na mène, od vás, pred njīm, za sèbe, iz njē* itd. Izvorni novoštokavski govornici u navedenim će primjerima dosljedno prenijeti naglasak na prijedlog: *nà mene, òd vās, prèd njīm, zà sebe, iz njē*, ali ako prijedlog ima više slogova

(npr. *ispòd njē, pokrāj njīh, među nama*), većina neće izvršiti prenošenje (*ispod njē, pòkraj njīh, među nāma*).

To znači da se kao prednaglasnice ponašaju samo jednosložni prijedlozi, a dvosložni i trosložni prijedlozi (bili oni pravi ili nepravi) iznimno, tj. samo u već razmatranim slučajevima: *kròzā te, ùzā nj, ùzā se, nādā me, prèdā me, pòdā nju* itd. Potrebno je naglasiti da je upravo oslabljeno novoštokavsko prenošenje kratkosilaznoga naglasaka u genitivu/akuzativu i dativu/lokativu jednine ličnih zamjenica *ja, ti, on* i povratne zamjenice *sebe*: *zā mene, òd mene, ò tebi, pò njega, zā sebe* itd. na standardnojezičnoj razini rezultat organskoga razvoja zapadne štokavštine budući da istočnoštokavski likovi imaju kratkouzlazni naglasak na prvom slogu: *mène, tèbe, mèni, tèbi, njèga* itd., pa do pomicanja naglasaka na prednaglasnicu ne može ni doći.³

2. Pomicanje naglasaka s glagola

Akcentuacija prednaglasnica ispred glagola može se promatrati samo u svezi s negacijom ne i s veznicima, jer prijedlozi dolaze kao prefiksi i pišu se zajedno s osnovnim glagolom, s kojim čine jednu riječ. Složeni glagoli redovno imaju naglasak koji je u skladu s pravilom o pomicanju naglasaka, npr. *gļèdati – pògledati, pāmītiti – zàpāmītiti, ali čītati – pročītati, pītati – zapītati* itd. Većina nesloženih glagola infinitivni uzlazni naglasak mijenja u prezentu u silazni, a ako ispred uzlaznoga naglasaka u infinitivu postoji još koji slog, u prezentu se metatonijski naglasak infinitiva prenosi na prethodni slog kao kratkouzlazni: *zarāditi – zarādīm < zārādīm, govòriti – govòrīm < gòvorīm, organizírati – organizíram < organizírām* itd. U ovakvim se slučajevima na podlozi nenovoštokavskih govora u komunikaciji nerijetko ostvaruje silazni naglasak na nepočetnom slogu, međutim takvo se naglašavanje zasada ne percipira kao uzor standardnom neutralnom naglašavanju.⁴ Na drugoj strani, zanimljivo je kako govornici koji ne razlikuju pouzdano uzlazne naglaske od silaznih u prefigiranim glagolskim tvorenica nastoje hiperkorektno prenositi i uzlazne naglaske na prefiks pa umjesto npr. *pročītati – pročītām, prepòznati – prepòznām* ostvaruju *pròčītati – pròčītām, prèpoznati – prèpoznām, pòbacati – pòbacām* itd., ali gotovo nikad neće prenijeti naglasak na prednaglasnicu.

Naglašavanje prednaglasnica ispred glagola isto je kao i naglašavanje složenih glagola te tako npr. *nè rādīm* ili *nè pjevām* potpuno odgovara naglasku *zārādīm* ili *zàpjevām*. Međutim, većina složenih glagola sedmoga razreda prve vrste ima u prezentu na jednosložnom

³ O podrijetlu kratkosilaznoga naglasaka u standardnim hrvatskim oblicima: GA *mène, tèbe, njèga, sèbe*, DL *mèni, tèbi, njèmu, sèbi* dosad su izložena različita shvaćanja. Belić (1972) i Moguš (1966) naglasnoj promjeni u navedenih zamjenica poticaj nalaze u instrumentalu *īdbòm, sđbòm*, a S. Vukušić (2001) promjenu objašnjava prednovoštokavskim prenošenjem naglasaka po modelu *ispeći > ispěc: meně > mène, tebi > tèbi...*, dok u istočnoštokavskim idiomima u ovim slučajevima vidi izravno novoštokavsko prenošenje bez prednovoštokavskoga prenošenja: *meně > mène, tebi > tèbi...*

⁴ Škarić, Babić, Škavić i Varošanc (1987) su na ispitanicima testirali glagol *kokodākati*, tražeći od njih da se odluče između naglašavanja *kokodāčem* i *kokòdāčēm*. 80% ispitanika govori kao što i norma predviđa, *kokòdāčēm*, ali ih je manji broj (50%) uvjeren da je tako i pravilno, i to podjednako neštokavci kao i štokavci.

predmetku kratkosilazni naglasak, npr. *pjēm – pđpijēm, mǐjēm – ũmijēm, lđjēm – rǎzbijēm, vđjēm – ũvijēm, ljēm – ũlijēm, šjēm – sǎšijēm, křjēm – pđkřijēm* (ali ne i *čđjēm – dđčujēm, zǎčujēm*) što znači da se pomicanje naglaska na predmetak u ovih glagola ne događa po pravilu pomicanja naglaska u toničkoj riječi sa staroga mjesta za jedan slog naprijed, nego po pravilu neoslabljenoga pomicanja naglaska, iako se u infinitivu na predmetku istih složenih glagola ostvaruje kratkouzlazni naglasak: *pōpiti, ũmiti, rǎzbiti, ũviti, ũliti, sǎšiti* itd. Jedino se u ovim slučajevima naglašavanje sveze glagola i niječne čestice ne podudara s naglašavanjem složenih glagola, usp.: *nē pijēm – pđpijēm, nē šijēm – sǎšijēm, nē mijēm – ũmijēm* itd., a odavde proizlazi i problem naglašavanja sklopova tipa *nē popijēm, nē sašijēm, nē pokrijēm, nē probijēm* itd. Naime, kako niječna čestica *ne* ispred složenih glagola redovno nema naglaska, jer je naglasak, gdje je to potrebno, već realiziran kao kratkouzlazni na predmetku, npr. *ne pōhvālīm, ne prēpīšēm, ne pōskočīm*, i kako je riječ o trosložnim glagolskim oblicima, unutarne naglasno naprezanje prelama se u izgovoru, čak i izvornih novoštokavaca, pa se redovno ostvaruje *ne pđpijēm, ne sǎšijēm, ne pđkřijēm, ne prđbijēm*. Slična situacija je i s čelnim naglaskom koji dolazi kao snažna morfološka oznaka u 2. i 3. l. jd. aorista, gdje se također traži da se naglasak pomiče na negaciju *ne* s oblikā koji su najmanje trosložni i obično već prefigurirani: *sǎčŭvā – nē sačŭvā, zǎdržā – nē zadržā, pđvjerovā – nē povjerovā, pđkazŭvā – nē pokazŭvā* itd. Iako je riječ o neoslabljenom pomicanju, veći broj govornika hrvatskoga standardnog jezika u ovakvim slučajevima ne pomiče naglasak: *ne sǎčŭvā, ne zǎdržā, ne pđvjerovā, ne pđkazŭvā...*

3. Veznici kao prednaglasnice

U prednaglasnice se ubrajaju i veznici: *a, i, ni, da, kad* (*kad* može biti i naglašen), ali u *Hrvatskoj gramatici* ne nalazimo primjera sveze glagola s veznikom. Uopće, kao nosioci naglaska prenesenoga s toničke riječi, veznici se javljaju vrlo rijetko. To se katkada događa u svezi kraćih zamjenica i veznika *i, ni*, npr.: *To znamo i jā i tī. To ne znamo ni jā, ni ōn.*, ali malo je govornika hrvatskoga standardnog jezika za koje bi iste rečenice izgovorene: *To znamo i jā i tī. To ne znamo ni jā, ni ōn.*, bile logički i psihološki izražajnije. Naprotiv, ustvrdili bi da je upravo takvo naglašavanje neutralno i neekspresivno.

U nedostatku primjera veznika kao nosioca naglaska, poslužit ćemo se Klaićevom raščlambom naglašanih primjera iz Maretićeva prijevoda *Ilijade i Odiseje*, koji su pedesetih godina 20. st. (kada Klaić u *Jeziku*⁵ objavljuje svoje članke na temu prenošenja naglaska na prednaglasnicu) smatrani pravom riznicom naglasnih ljepota i putokazom naglasnom normiranju.

Maretić se vrlo rijetko služio mogućnošću neprenošenja, gdje su mu to diktirale metričke potrebe, a u tom smislu zanimljiva je njegova napomena u *Gramatici i stilistici*: “Ali i najbolji štokavci često će reći: *i nōć, da pŭstī, ni čřkva* i t. d.” (Maretić 1931: 110). Držeći, međutim, prenošenje pravilnijim Maretić je gotovo sve slučajeve neprenošenja

⁵ Klaić (1958: 53–56, 85–88, 124–125, 154–155; 1959: 24–28, 92–94).

označivao, a napomenimo da tako radi ponajviše uz veznike, npr: *i tād* mjesto *ì tad* (Od. V, 387), *a dvĩje* mjesto *à dvĩje* (Od. XIII, 97), *i mjèdi* mjesto *ì mjedi* (Od. XIII, 136), dok je kod prijedloga u tome škrtiji (Klaić ipak, osobito kod trosložnih riječi, nalazi primjere neprenošenja: *za đvode* (Od. XIII, 97), *od kãjãka* (Od. IX, 325). Prema Klaiću čitatelji spomenutih prijevoda, koji imalo poznaju tehniku skandiranja i mogućnosti “naše” akcentuacije, neće biti začuđeni pred najneobičnijim primjerima proklize. Konačno, njima u Akademiji za kazališnu umjetnost nije i ne može biti svejedno kaže li im student *nà vodu* ili *nà vodu*, *đpasān* ili *òpasān*, *pòhvālī* ili *pòhvālī* pa se primjeni pravila o prenošenju naglasaka na proklitiku: kada je na proklitici brzi, a kada spori naglasak, pristupa kako je ona provedena u prijevodu *Ilijade* i *Odiseje*. Tako iz “naših” naglasnih mogućnosti izviru sljedeći primjeri: *dà rečēš*, *dà dōdēm*, *dà vidīš*, *kàd prīmīš*, *kàd budē*, *nèk počnē*, *tē pīj*, *dā grād*, *srèd lãkta*, *ūz glēžanj*, *nà sanak*, *òd mjesēca*, *prekò bedema*, *òd kamēna*, *ū staròst*, *nà svjetlòst*, *ì momčãd*, *ì mati*, *ū ljeto*, *ū zãsjedu*, *iz ložnīcã*, *òd sluškīnjã*...

Vidimo da je tradicionalna standardologija insistirala na jeziku umjetničke književnosti kao uzoru. Suvremena standardologija metodološki strogo razlikuje hrvatski jezik kao sustav, hrvatski standardni jezik, hrvatski književni jezik i jezik hrvatske književnosti te uspostavlja dijalektiku suodnosa standardnoga jezika i njegovih funkcionalnih stilova. Zato je jasno kako ni danas u Akademiji dramske umjetnosti, sve kada bi i htjeli, ne mogu pristati na potpuno ukidanje proklize, kao što se ne mogu odreći ni “klasičnoga” naglasaka općenito, jer je književnoumjetnički stil najindividualniji funkcionalni stil standardnoga jezika. Književnik ne narušava pravogovorna pravila standardnoga jezika, već se služi svojim pravogovornim pravilima da bi uputio na životnu stvarnost onakvu kakva ona jest.

Jedan pedagoški pokušaj u akcentologiji

Iako Klaić na kraju svojih *Varijacija na temu prenošenja akcenta na proklitiku* kaže da Maretićeva akcentuacija nikoga ne obvezuje apsolutno, brojni su takvi primjeri proklize ušli u suvremene srednjoškolske hrvatske gramatike. Tu se nije vodilo dovoljno računa o osobinama današnjega priopćajnog jezika, koji se razvija u sasvim drugim prilikama i koji u naglasku postaje gipkiji, ekonomičniji. Vjerojatno polazeći od postavke da je bolje i duže vrijeme zadržati klasični naglasak nego se zaletjeti, pitanje proklize obrađeno je vrlo oprezno i nigdje se izrijekom ne navodi da bi takvo naglašavanje moglo biti rezervirano za posebne svrhe (klasični tekstovi, ritmičke potrebe, kontinuitet). Razlog konzervativnosti nalazi se u činjenici što odstupanje od pomicanja naglasaka na prednaglasnicu ugrožava naglasni sustav u cjelini.

Naime, struktura novoštokavskih naglasnih elemenata uvijek se može prikazati kao odnos proklitike i baze. Potvrda tomu je članak *Jedan pedagoški pokušaj u akcentologiji* (Klaić 1963: 195–202) u kojem autor, nezadovoljan načinom na koji je naglasna građa obrađena u priručnicima, pokušava velik dio pitanja riješiti pomoću proklize i osvrćući se na povijest jezika i dijalekte. Umjesto da svaki za sebe obrađuje brojne imeničke tipove,

proučio je svega četiri tipa: *răt*, *grād*, *dvôr* i *vrānac* i na njihove odnose s prednaglasnicama nadogradio ostale imeničke tipove, npr:

<i>grād</i> – <i>grāda</i> , <i>ù grād</i> , <i>ìz grāda</i>	<i>vrānac</i> ,	G mn. <i>bèz vrānācā</i> ,	V jd. <i>vrānce</i>
<i>slūčāj</i> – <i>slūčāja</i> , <i>zā slučāj</i> , <i>òd slučāja</i>	<i>tuđīnac</i>	<i>tùđīnācā</i>	<i>tùđīnce</i>
<i>ðbičāj</i> – <i>ðbičāja</i>	<i>Dalmatīnac</i>	<i>Dalmatīnācā</i>	<i>Dalmatīnce</i>
<i>mìmo grād</i> , <i>òkolo grāda</i>	<i>republikānac</i>	<i>republikānācā</i>	<i>rèpublikānce</i>
<i>pòremečāj</i> , <i>pòremečāja</i>	<i>sveučilištārac</i>	<i>sveučilištārācā</i>	<i>svèučilištārce</i>

Ušteda vremena i prostora je nesumnjiva, a je li tako i s jasnoćom? Nefunkcioniranje odnosa prednaglasnice i baze najprije se prelama u riječima posuđenim iz drugih jezika te u onim staroštokavskim pozicijama koje posljednje dolaze na red po susljednosti novoštokavskoga prenošenja naglasaka. Prema S. Vukušiću takva je pozicija dugosilazni naglasak na nepočetnom slogu u genitivu množine (Vukušić 1993: 77) i zato se i zapadni dijalekt u kojemu je model *Dalmatīnācā* najprošireniji opet smatra novoštokavskim. Ako, dakle, G mn. dvosložne baze *vrānac* glasi *vrānācā* (< *vrānācā*), ali prednaglasno nemamo *bèz vrānācā*, nego *bez vrānācā*, višesložni oblici: *tùđīnācā*, *Dalmatīnācā*, *republikānācā*, *opoziciònālācā* nemaju model za svoju realizaciju, nego naglasak ostaje na bazi: *tuđīnācā*, *Dalmatīnācā*, *republikānācā*...

Nepraktičnost Klaićeve metode pokazuje se i objašnjenjem da čelni naglasak u vokativu istih imenica: *tùđīnce*, *Dalmatīnce*, *rèpublikānce*, *svèučilištārce*... proizlazi iz činjenice što je u vokativu dvosložne baze *vrānac* naglasak *vrānce* iskonski silazni, pa prema tome ide na prefiks koliko dalje može. Naime, silazni naglasak na prednaglasnici je vrlo prodoran i zadržavajući iskonske karakteristike ide više od jednoga sloga prema početku naglasne cjeline (npr. *ù grād*, *ìzvan grāda*, *òkolo grāda*), dok se kratkouzlazni naglasak zaustavlja na mjestu kamo je neposredno prenesen (*ù kuću*, *iznād kućē*, *okolò kućē*). Jasnu sliku odnosa prednaglasnice i baze pružaju samo glagoli i nema sumnje da upravo analogija s najjednostavnijim prenošenjima naglasaka, npr. *pītām* – *zàpītām* kod izvornih novoštokavskih govornika dovodi do automatizma kojim oni lakoćom rješavaju naglašavanje složenijih i zahtjevnijih glagolskih oblika, npr. *internacionalizirati* – *internacionalizirām*, *udesetostručāvati* – *udesetostručāvām* itd. Suprotno tomu govornici koji nisu svladali najjednostavnije uzorke tipa *pītām* – *zàpītām* neće prenositi naglasak za jedan slog naprijed prema početku riječi kod višesložnih glagola, pogotovo kod onih sa sufixima stranoga podrijetla: *indivīdualizirati* – *indivīdualizirām*...

Zaključak

U suvremenome standardnom govoru pomicanje naglasaka na prednaglasnicu s imenica, pridjeva, brojeva, veznika i priloga vrši se vrlo rijetko, i to uglavnom u nekim sklopovima koji su već dobili oblik stalnih izričaja, kao što su: *ù rúke*, *nā glāvu*, *nā noge*, *kòd kućē*, *ù kući*, *kòrāk pò korāk*, *nā strānu*, *nā zīmu*... Ozakonjenje potpune negacije pomicanja naglasaka na prednaglasnicu nije moguće zbog postojanja izgovorne cjeline koju čine: 1. prijedlog i enklitički oblik zamjenice, npr. *nā me*, *ùzā se*, *pòdā nj*... 2. prijedlog i I *mnóm*,

npr. *sà mnōm, prèda mnōm*. Zbog čestoće upotrebe takvo je pomicanje održivo u dvosložnoj ili trosložnoj izgovornoj cjelini koju čine:

1. **jednosložni prijedlog** i naglašeni oblik lične zamjenice, npr. *nà mene, bèz tebe, òd vās, prèd njīm, zà sebe, iz njè* (ali *išpod njè, pòkraj njīh, mèđu nàma* i sl.);
2. niječna čestica *ne* i neprefigirani glagol, npr. *nè rādīm, nè pītām, nè plačēm* i sl.

Ostala prenošenja naglasaka na prednaglasnicu treba usmjeriti prema izričajima psihološkoga karaktera, vezanim sintagmama i stalnim frazama, rezervirati ih za pjesničke, glumačke i prevodilačke ritmičke i stilističke potrebe. To će govoru dati lakoću i gipkost i značiti olakšanje u velikom dijelu naglasnih teškoća na neutralnoj standardnojezičnoj razini.

Literatura

- Barić – Hudeček – Koharović – Lončarić – Lukenda – Mamić – Mihaljević – Šarić – Švačko – Vukojević – Zečević – Žagar (1999) *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb.
- Barić – Lončarić – Malić – Pavešić – Peti – Zečević – Znika (1997) *Hrvatska gramatika*, (2. izdanje), Zagreb.
- Belić, A. (1914) *Akcentatske studije, knj. I.*, Beograd.
- Belić, A. (1972) *Istorija srpskohrvatskog jezika, knj. II sv. 1: Reči sa deklinacijom*, Beograd.
- Brozović, D. (1963) O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatsko-srpskom akcentologu, *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, 25–35, Zagreb.
- Hraste, M. (1963) O potrebi prenošenja akcenta na prijedlog, *Jezik*, 11, 141–143.
- Ivšić, S. (1970) *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb.
- Jonke, Lj. (1958) Pravopisna komisija o akcentima, *Jezik*, 6, 33–37.
- Junković, Z. (1970) Naglasak na proklitici, *Jezik*, 18, 4–14.
- Klaić, B. (1963) Jedan pedagoški pokušaj u akcentologiji, *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb, 195–202.
- Klaić, B. (1958) Varijacije na temu prenošenja akcenta na proklitiku, *Jezik*, 6, 53–56, 85–88, 124–125, 154–155.
- Klaić, B. (1959) Varijacije na temu prenošenja akcenta na proklitiku, *Jezik*, 7, 24–28, 92–94.
- Maretić, T. (1931) *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 2. izd., Zagreb.
- Matešić, J. (1970) *Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*, Heidelberg.
- Moguš, M. (1966) Današnji senjski govor, *Senjski zbornik*, God. II., Senj.
- Mulić, M. (1955) *Nà trāg pravilnom naglašavanju*, *Jezik*, 3, 141–143.
- Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika* (1999) Samarđžija, M. (prir.) Zagreb.
- Silić, J. (1996) Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika, *Kolo*, 1, 244–247.
- Silić, J. (1997) Razgovorni stil hrvatskoga standardnog jezika, *Kolo*, 4, 483–495.

- Silić, J. (1996) Hrvatski jezik kao sustav i hrvatski jezik kao standard, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova I, Rijeka, 187–193.
- Škarić, I., Babić, Z., Škavić, Đ. i Varošaneć, G. (1987) Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi, *Govor*, 4, br. 2, 139–152.
- Vukušić, S. (1984) *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*, Pula, Istarska naklada.
- Vukušić, S. (1993) O silaznom naglašavanju nepočetnog sloga, *Jezičnik*, 40, 76–79.
- Vukušić, S. (2001) Podrijetlo naglasnih likova genitiva – akuzativa i dativa – lokativa osobnih zamjenica *ja, ti, on* i povratne *sebe*, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova 1, Zagreb, HFD, 659–663.

STRESS ON THE PROCLITIC

Summary

The article deals with the question which, since the late nineteenth-century conceptual redirection towards the neo-Štokavian organic basis in pronunciation, has become *the* troublesome point of the Croatian orthoepic norm. In which cases is falling accent weakened and in which not when it moves onto the proclitic, this is still the most obscure problem of Croatian grammatical manuals. The well-known statement by Tomo Maretić, repeated in different yet essentially similar versions by later Croatian grammarians, sounds more like an alibi than like a proper explanation: 'The accent in these cases [i.e. when it moves onto the proclitic] is extremely difficult to ascertain; what is required is a careful look into comparative Slavonic grammar, but even then a number of cases will remain unexplained.' This article, therefore, addresses the question above in two steps. First, it analyses weakened as opposed to non-weakened movement of stress by looking at the examples of both. Secondly, it attempts to establish what the real status of stress movement in Standard Croatian is and to see when it is obligatory and when not (when non-obligatory, it is often stylistically and regionally marked). Special attention is paid to the movement of stress from pronouns and verbs as this problem has been less frequently studied than the cases of stress movement from nouns and adjectives.

Ključne riječi: govorna norma, prozodija, naglasak, kodifikacija, hrvatski jezik

Key words: pronunciation norm, prosody, accent/stress, codification, Croatian language